

muş, birbiriyle ilgisi bulunmayan çeşitli ilkler de son bölümde zikredilmiştir. Eser müellif nüshası esas alınarak Âdil Füreycât tarafından neşredilmiştir (Dımaşk - Beyrut 1409/1988). **8.** Süyûtî, *el-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-(müsâmereti'l-)Evâ'il*. Süyûtî bu çalışmasında Ebû Hilâl el-Askerî'nin *el-Evâ'il*'ini özetlemekle beraber bu eseri pek çok ilâve ile birlikte fıkıh bablarına göre yeniden düzenlemiştir. Kitap İbrâhim el-Adevî ve Ali Muhammed Ömer tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1980). Adı bilinmeyen bir müellif, Süyûtî'nin bu eserinde gördüğü hatalara dair *Tezkiretü'l-evâ'il fi işlahi Kitâbi'l-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-Evâ'il* adıyla bir eser yazmıştır (Brockelmann, II, 253). **9.** Ali Dede Bosnevî, *Muhâdarâtü'l-evâ'il ve müsâmerâtü'l-evâ'hir*. Müellif Süyûtî'nin eserini esas alıp rivayetlerin senedlerini ve kaynaklarını muhafaza etmişse de tarih ve edebiyatla ilgili kitapları taramak suretiyle ona birçok ilâvede bulunmuştur. Eser ilkler ve sonlar olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Otuz yedi babdan oluşan ilkler bölümü kitap, kalem, yazı, şiir, şairler, kadılar, isimler, lakaplar ve ibadetler gibi pek çok konuyu ele almaktadır. Sonlar bölümü ise Kur'an-ı Kerîm, halifeler, sultanlar ve âhiret hayatıyla ilgili konuları ihtiva eder. Kitabın çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1300; Kahire 1311, 1314; Beyrut 1398/1978 [Bulak baskısından ofset]). **10.** Muhammed Takî et-Tüsterî, *el-Evâ'il*. Şiî olan müellif çeşitli eserleri tarayarak muhtelif konulara dair ilkleri tesbit etmeye çalışmıştır (baskı yeri yok, 1363). Evâile dair eser yazan diğer Şiî müellifler hakkında Âgâ Büzürg-i Tahrânî kısa bilgiler vermektedir (*ez-Zer'ca ilâ teşânifi's-Şi'a*, II, 471-472).

Diğer evâil kitapları arasında Ali b. Muhammed el-Medâinî'nin (ö. 225/840) *el-Evâ'il* (İbnü'n-Nedîm, s. 116), Ebû Arûbe el-Harrânî'nin *el-Evâ'il* (Sezgin, I, 176), Mısırlı tabip Ebû Ya'kûb İshak b. Süleyman el-İsrâilî'nin *el-Evâ'il ve'l-eķâvîl* (*İzâhu'l-meknûn*, II, 275), Merzûbânî'nin eski İran tarihiyle Mu'tezile'ye dair bilgiler ihtiva ettiği söylenen *el-Evâ'il* (İbnü'n-Nedîm, s. 148), İbn Hacer el-Askalânî'nin *İķâmetü'd-delâ'il 'alâ ma'rifeti'l-evâ'il* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 134) ve Şemseddin İbn Tolun'un *Unvânü'r-resâ'il fi ma'rifeti'l-evâ'il* (*El²* [İng.], I, 759) adlı eserleri zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, VII, 247-276; İbrâhim b. Muhammed el-Beyhâkî, *el-Mehâsin ve'l-mesâiv* (nşr. Muhammed Süveyd), Beyrut 1408/1988, s. 411-414; Kindî, *Felsefi Risâleler* (trc. Mahmut Kaya), İstanbul 1994, s. 127; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 551-557; Fârâbî, *Risâletü't-tenbîh 'alâ sebtil's-sa'ade* (nşr. Sehbân Halifât), Amman 1987, s. 232-235; a.mlf., *Şerhu'l-Fârâbî li-Kitâbi Aristotâls fi'l-'İbâre*, Beyrut 1971, s. 83-84; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 109, 116, 148; İbn Sînâ, *eş-Şifâ el-İlâhiyyât (1)*, s. 429; a.mlf., *en-Necât* (nşr. Muhyiddin Sabrî el-Kürdî), Kahire 1357/1938, s. 64-65; İbn Rüşd, *Tehâfütü't-Tehâfüt* (nşr. M. Bouyges), Beyrut 1930, s. 128; Süyûtî, *el-Vesâ'il ilâ ma'rifeti'l-evâ'il* (nşr. İbrâhim el-Adevî — Ali Mahmûd Ömer), Kahire 1980; *Keşfü'z-zunûn*, I, 134, 199-200; R. Goesche, *Die Kitâb al-awâ'il: Eine Literarhistorische Studie*, Halle 1867; *İzâhu'l-meknûn*, II, 275; Sezgin, GAS, I, 176; Brockelmann, GAL (Ar.), II, 253; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'ca ilâ teşânifi's-Şi'a*, Beyrut 1983, II, 471-472; F. Rosenthal, "Avâ'il", *El²* (İng.), I, 758-759.

ALPARSLAN AÇIKGENÇ

EVÂİLÜ'L-MAKÂLÂT

(أوائل المقالات)

Şeyh Müfid'in
(ö. 413/1022)

İmâmîyye akaidine dair eseri.

Tam adı *Evâ'ilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi'l-muhtârât*'tır. Müellif kitabının başında, muhtemelen Şerîf er-Radî'yi kasdederek "eş-Şerîf en-Nakîb" diye andığı âlimin Şîa ile Mu'tezile arasındaki görüş farklılıklarına dair fikirlerini anlatacağını, ardından da İmâmîyye Şîası ile Mu'tezile de dahil olmak üzere diğer mezheplerin akaid konularına ilişkin görüşlerini mukayeseli bir şekilde inceleyeceğini, böylece İmâmîyye için güvenilir bir temel eser meydana getireceğini söyler.

Dört bölümden (bab) oluşan eserde ilk üç bölüm Şerîf en-Nakîb'in, asıl muhtevayı teşkil eden dördüncü bölüm ise müellifin görüşlerini ihtiva eder. Birinci bölümde "teşeyyu" ile "i'tizâl" kelimele-ri üzerinde durulur. Burada önce teşeyyuun sözlük ve terim anlamları açıklanarak bunun Şiî firkalar içinde İmâmîyye'ye verilmesi gereken bir isim olduğu, daha sonra da i'tizâl kökünden türetilen Mu'tezile kelimesinin Vâsıl b. Atâ tarafından "menzile beyne'l-menzileteyn" görüşünün ileri sürülmesiyle ortaya çıktığı ve bu ilkeyi benimseyenlerin ancak bu adla anılması gerektiği ifade edilir. İkinci bölümde İmâmîyye teriminin, Şîa'

nin imâmet telakkisini benimseyen ve onu Hz. Hüseyin nesline hasredip Ali er-Rizâ ile devam ettiğini kabul eden gruba mahsus bir isim olduğu, diğer Şîa gruplarının ise özel görüşleri sebebiyle farklı isimler aldıkları zikredilir. Üçüncü bölümde, başta imâmet konusu olmak üzere İmâmîyye'nin üzerinde ittifak ettiği itikadî esaslar ele alınır. Bu bölümde ayrıca imâmet ilkesi karşısında yer alan grupların tekfiri, akıl-nakil ilişkisi, nebî ve resul kavramları, rec'at, bedâ, şefaât ve kebîre konuları İmâmîyye anlayışı çerçevesinde işlenir.

Evâ'ilü'l-makâlât'ın dördüncü bölümü Şeyh Müfid'in itikadî konulara dair kendi görüşlerini ihtiva eder ve bunların on iki imamdan nakledilen ilkelere uygun olduğu vurgulanır. Burada önce tevhid, sıfatlar, kelâm sıfatının hudûsü, ilâhî isim ve sıfatların tevkîfî oluşu, ilim sıfatının ezellîği, ahval teorisinin reddi, kullara ait fiillerin kendi güçleri (istitâat) ve iradeleriyle gerçekleşmesi, mârifetullahın kesbîliği gibi ulûhiyyet konularına yer verilir. Daha sonra peygamberlerin mâsum oluşu, Kur'an'ın i'câz yönleri, imamların mâsumiyeti, onların gaybın yanı sıra çeşitli dil ve sanatları bilmeleri, *gaybet** döneminde on ikinci imamlarla irtibatı sağlayan sefirlerin (süferâ-i erbaa, nüvvâb-ı erbaa) ve *bab**'ların mucize göstermeleri, imamların meleklerin sözlerini işitmeleri ve gördükleri rüyaların sadık olduğu gibi çoğu imâmete dair meseleler ele alınır. Bölümün bundan sonraki kısmında, ölen herkesin Hz. Peygamber'i ve Hz. Ali'yi göreceği rivayetiyle başlanarak kıyamete dair bazı konulara yer verilir; ardından bedâ, büyük günah işleyeninin durumu, tövbe, bilgi bahsi, bazı âhiret meseleleri, dârülişlâm ve dârülküfür kavramları gibi değişik konulara temas edilir. Eserin Çerendâbî neşrinde üç sayfalık bir hacme sahip bulunan tabiat felsefesi bahisleri (s. 119-121) İbrâhim el-Ensârî neşrinde hayli genişlemiş (s. 96-104, 127-133) ve bu bahisler arasında dağınık bir şekilde âhiretle ilgili bazı konular, irade ve nesih gibi meseleler de ele alınmıştır. Kitabın sonunda yer alan ve *Evâ'ilü'l-makâlât*'a eklenmek üzere Şeyh Müfid tarafından Şerîf er-Radî'ye (veya Şerîf er-Radî tarafından Şeyh Müfid'e) sorulduğu belirtilen altı sayfalık kısımda ise peygamberlerin ve imamların mâsumiyeti, Hz. Peygamber'in nübüvvetten sonra yazı yazmasını bildiği, duyuların algılama şekli ve son olarak da müslümanlar arasında ortaya çıkacak

olaylar hakkında kıyas yapmanın mümkün olmadığı, zira zuhur edecek her problem için imamların önceden çözüm getirdikleri gibi hususlar işlenir.

İmâmiyye akaidini savunan *Evâ' ilü'l-makâlât*'ta hemen hemen bütün itikadî konulara temas edilmiştir. Sistematik bir metot takip edilmediğinden aynı konular yer yer tekrar edilmiş ve genellikle delilsiz bırakılmıştır. İmâmete ilişkin konulara geniş yer verilirken diğer meseleler kısa tutulmuştur.

Evâ' ilü'l-makâlât ilk defa Fazlullah ez-Zencânî'nin bir mukaddimesi ve Abbas Kuli Çerendâbî'nin tahkikiyle Şeyh Müfîd'in *Taşhîhu'l-İ'tikâd* adlı kitabı ile birlikte yayımlanmıştır (Tebriz 1363-64). Daha sonra İbrâhim el-Ensârî tarafından gerçekleştirilen neşirle eser hem hacim hem de esas alınan yazma nüshalar bakımından daha mükemmel bir şekil almıştır (baskı yeri yok [Matbaatü Mihr], 1413). Bu neşirde ilk baskının başında yer alan mukaddime ile her sayfadaki dipnotları da ayrı bir bölüm halinde kitabın sonuna eklenmiş (s. 143-269), bunları Ensârî'nin kendi notları takip etmiştir (s. 273-408; kitabın diğer baskıları için bk. Şeyh Müfîd, *Evâ' ilü'l-makâlât* [nşr. İbrâhim el-Ensârî], nâşirin mukaddimesi, s. 19).

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyh Müfîd, *Evâ' ilü'l-makâlât fi'l-mezâhibi'l-muhtârât* (nşr. Abbas Kuli Çerendâbî), Tebriz 1363-64, s. 18-20; a.e. (nşr. İbrâhim el-Ensârî), nâşirin mukaddimesi [Kum], 1413 (Matbaatü Mihr), s. 5-19; a.mlf., *el-Hikâyât* (nşr. Seyyid Muhammed Rizâ el-Hüseynî), [baskı yeri ve tarihi yok], s. 108; Ali el-Fâzil el-Kâinî en-Neceffî, *Mu'cemü mü'ellifi's-Şî'a*, Kum 1405, s. 399; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşâni'î's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, II, 237.

MUSTAFA ÖZ

EVÂMİR-i AŞERE

(bk. ON EMİR).

EVANS-PRITCHARD, Edward Evan

(1902-1973)

Afrika halkları
üzerine araştırmalar yapan
İngiliz antropologu.

Crowbridge'te (Sussex) bir Anglikan rahibinin oğlu olarak dünyaya geldi. Oxford Exeter College'de yakınçağ tarihi üzerine yaptığı üniversite öğrenimini 1924'te bitirdi. Öğrenciyken okuduğu E. B. Taylor ve J. G. Frazer'in ilkel kültürlerle ilgili kitaplarında bahsedilen sosyal norm-

ların değişikliği ve çeşitliliği konusu dikkatini çekti. Bu eserlerin etkisiyle, güçlü yabancı baskı karşısında kendi inanç ve geleneklerine bağlı kalan insanlara sempati duyarak ve bu konuda daha yapacak çok şey olduğuna inanarak sosyal antropoloji alanında çalışmaya karar verdi. 1923 yılında, Oxford hocalarından hiçbirinin mahallinde antropoloji çalışması yapma tecrübesi olmadığından, C. G. Seligman ve B. Malinowski'nin yanlarında doktora yapmak üzere The London School of Economics'e gitti. Malinowski o zamanlar yerli halkın dilini kullanarak mahallinde çalışma yapan ilk antropologdu. Seligman da daha önce eşiyile birlikte, o sıralarda İngiltere ve Mısır'ın kontrolü altında bulunan Sudan'da araştırmalar yapmıştı. Onun tavsiyesiyle Güney Sudan'daki Azande kabilesi üzerinde bir araştırma yapmaya karar verdi ve 1926-1930 yılları arasındaki çeşitli sürelerde onlarla birlikte yaşayarak 1927'de bu topluluk üzerine hazırladığı tezle Londra Üniversitesi'nde doktor oldu. 1930-1935 yılları arasında diğer bir Sudan kabilesi olan Nuerler ile Anuak, Luo ve başka Doğu Afrika kabileleri üzerine çalıştı; II. Dünya Savaşı sırasında da askerlik görevini yaparken vakit buldukça Libya'nın Berka (Cyrenaica) bölgesindeki bedevîler üzerinde araştırma yaptı. Londra, I. Fuâd (Kahire) ve Cambridge üniversitelerindeki öğretim elemanlığı görevinden sonra 1946 yılında A. R. Radcliffe-Brown'ın yerine Oxford Üniversitesi'ne profesör tayin edildi. 1970'te emekliye ayrılıncaya kadar bu görevde kaldı. Emekliliğinin ertesi yılı kraliçe tarafından "sir" unvanı ile onurlandırıldı; 11 Eylül 1973'te öldü.

Eserleri. Makale ve kitaplarının sayısı 400'e ulaşır ve en önemli eserleri din antropolojisi üzerinedir. Dindar bir kişiliği olan ve 1944 yılında Anglikan Kilisesi'nden ayrılarak Katolikliği seçen Evans-Pritchard'ın din antropolojisi alanındaki çalışmaları tamamen kendine özgüdür ve mahallinde yaptığı uzun süreli gözlemlerle yerli halkın konuştuğu dilleri iyi bilmesine dayanır. Bu çalışmaları Azande, Nuer, Senûsî ve karşılaştırmalı teorik araştırmalar olmak üzere dört grupta toplamak mümkündür. İlk kitabı olan *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande* (Oxford 1937), bazı eleştirmenlere göre bu asırda antropoloji alanında yazılan en önemli eserdir ve sadece antropologları değil aynı zamanda felsefecilerle sosyal tarihçileri de etkile-

miştir. Üslûp olarak soyut tartışma yerine detaylı etnografik bilgiler vererek fikir geliştirmeyi tercih eden Evans-Pritchard bu kitabında Zande halkının büyü, sihir ve kehanetle ilgili inançlarından, yani halkın günlük hayatta karşılaştığı tabii ve tabiat üstü güçlerin arkasındaki sebep ve sonuçları nasıl yorumladığından bahseder. Evans-Pritchard, Sudan'daki Nuer halkı arasında yaptığı çalışmalarının sonucunda da üç kitap yayımlamıştır: *The Nuer. A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People* (1940), *Kinship and Marriage among the Nuer* (1951), *Nuer Religion* (1956). Bu kitapların en önemlisi olan *Nuer Religion*'da Nuer dinî düşüncesinin, gelişmiş kültürlerdeki teolojik bilgi ile karşılaştırılabilecek kadar derinliğe sahip olduğunu belirtir. Üzerinde durduğu en önemli mesele insanla tabiat üstü güçler arasındaki mistik ilişkidir ve bu meseleyi Tanrı kavramı, ruh ve beden, dinî sembolizm, günah ve kurban, dinî liderlik ve peygamberlik konularında çözmeye çalışmıştır. Evans-Pritchard'ın din üzerine kaleme aldığı bir etnografik çalışma da *The Sanusi of Cyrenaica* (1949) adlı kitaptır. Yerinde yaptığı araştırmaların yanı sıra yazılı belgeleri de kullanarak ortaya koyduğu bu eser dinî antropoloji çalışmaları için bir model teşkil etmiş, kendisi de yedi yıl sonra yayımlanan *Nuer Religion*'da işlediği dinî ve siyasî otoriteler arasındaki ilişki fikrine, bu kitabın konusunu oluşturan Berka'daki müslüman Senûsî tarikatının tarihini esas almıştır. Bu kitap, dinî değişme ve siyaset arasındaki ilişkiyi çok açık şekilde ortaya koyan bir temel eserdir. Müellifin din antropolojisi alanındaki son eseri ise düşünce, ideoloji ve toplum arasındaki ilişkileri ortaya koymaya çalışan teorilerin karşılaştırmalı tenkidini yaptığı *Theories of Primitive Religion* (1965) adlı kitabıdır.

Evans-Pritchard'ın diğer bazı eserleri şunlardır: *The Political System of the Anuak of the Anglo Egyptian Sudan* (1940); Afrika'daki merkezî hükümeti olmayan toplumların siyasî yapılarını inceleyen *African Political Systems* (M. Fortes ile birlikte, London 1940); *Social Anthropology* (B.B.C. radyosunda yaptığı sosyal antropoloji hakkındaki konuşmalar; 1951); *Essays on Social Anthropology* (1964); *The Position of Women in Primitive Society and Other Essays* (1965); *The Azande* (1971); *Man and*